

УДК 378:147:658(045)

Л.О. Сікорська
м. Вінниця, Україна

НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПІДХІД ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Постановка проблеми. Національною доктриною розвитку освіти визначено основні пріоритетні завдання розбудови системи освіти України, серед яких можна виділити: «... створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України...» [1]. Цьому сприяє створення інтегральної наскрізної системи виявлення та залучення молоді до наукової діяльності, в зв'язку з чим виникає необхідність оптимальної організації навчально-дослідницької діяльності студентів.

Аналіз досліджень і публікацій. Свій вклад у розвиток педагогічної науки в дослідженні інтеграції навчальної та дослідницької роботи зробили педагоги, які розкрили: дидактичні умови організації дослідницького підходу в навчанні (В. Андрєєв, В. Безпалько, А. Дьомін, В. Кулешова, Є. Кулик, П. Лузан, О. Рогозіна); особливості впровадження віртуальних лабораторій (А. Васильєв, Б. Краус, І. Пономарьов, І. Саприкін, А. Соловов, О. Чорний); теоретичні засади організації та формування дослідницьких умінь за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (Р. Гуревич, О. Каневська, С. Раков, В. Сидоренко, Ю. Триус).

Мета статті полягає в аналізі питань формування дослідницьких умінь майбутніх менеджерів на основі навчально-дослідницького підходу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літератури показав, що нині є необхідність переходу освіти на нову методологічну основу. Такою основою може служити підхід на основі навчально-дослідницького принципу (НДП). Суть принципу полягає в залученні студентів до активної пізнавальної діяльності, в «переорієнтації навчального процесу на розвиток творчого потенціалу особи, виховання культури мислення, оволодіння методологією науки і, зрештою, на підготовку фахівця, здатного знаходити шляхи рішення проблем, що виникають в професійній, виробничій і науковій галузях» (А. Леснікович, В. Диніч, Л. Тіхонов [2, с. 148]).

Уперше основні положення навчально-дослідницького принципу були сформульовані у Великій Хартії університетів (1988), що проголосила в якості основного принципу організації навчального процесу, його нерозривний зв'язок з дослідницькою діяльністю. Проте необхідно підкреслити, що галузь застосування НДП значно ширша в порівнянні з традиційною організацією роботи студентів у рамках студентських наукових гуртків або в період спеціалізації студентів, хоча ці види роботи логічно включаються до складу навчально-дослідницької діяльності.

Навчальний процес, організований на основі навчально-дослідницького принципу, має формувати у студентів дослідницькі вміння, аналітичний характер мислення, творчий підхід до рішення різноманітних завдань, вміння працювати в колективі в процесі вивчення програмного матеріалу будь-якої дисципліни, а не тільки при розв'язанні конкретної дослідницької задачі, як це передбачається при проведенні науково-дослідної роботи.

Реалізація цього принципу в навчальному процесі у кожному конкретному випадку може мати свої специфічні особливості. На молодших курсах слід більше обґрунтовано говорити лише про елементи дослідницького підходу, на старших – більша частина навчального часу може бути організована за навчально-дослідницьким принципом, оскільки до цього часу у студентів є певний багаж знань з професійно-орієнтованих дисциплін. Упровадження методології наукової творчості в навчальний процес на молодших курсах припускає (при збереженні методики навчання в стандартних формах: лекції, лабораторні, семінарські і практичні заняття і забезпечення базового рівня знань) формування у свідомості студентів прагнення до наукового розуміння і критичного осмислення матеріалу, що вивчається. У зв'язку з цим виникає необхідність у розробці методів навчання, що дозволяють студентам перейти від ролі пасивних

слухачів до роботи на якісно іншому рівні, до пошуку і відкриття нових знань. Наукова творчість передбачає пошук об'єктивно-нової інформації, в навчальному процесі інформація для кожного студента є суб'єктивно новою, але наукові і методологічні основи пошуку тієї і іншої інформації можуть бути схожими.

Саме цей принцип, згідно з розробками А. Братеннікової, Є. Василевської, Ф. Лахвіч [3], а також Є. Василівської і Т. Каратаєвої [4]:

- відображає загальну для процесів навчання і наукового пізнання закономірність ходу мислення від незнання до знання, від неповних знань до знань більш ґрунтовних;
- констатує фундаментальну роль наукового пізнання в організації навчального процесу;
- визначає основні компоненти процесів наукового дослідження, що повинні знаходити відображення в методичних системах навчальних дисциплін (спостереження, проблема, факт, гіпотеза і тощо);
- передбачає оволодіння в процесі навчання методами наукового пізнання, включаючи теоретичні і емпіричні методи дослідження.

Важливе місце значення в реалізації навчально-дослідницького принципу відводиться самостійній роботі студентів. Викладач при цьому виступає не стільки в ролі транслятора нових знань (хоча і ця роль значною мірою зберігається), скільки в ролі організатора пізнавальної діяльності студентів, провідника в потоці інформації, фахівця, готового до пояснення і обговорення будь-яких питань, пов'язаних з освоєнням програми відповідного навчального курсу. Природно, що перенесення у викладацькій діяльності центру діяльності з передачі готових знань на організацію самостійної роботи із набуття даних знань (при контролі результатів цієї роботи) вимагає від викладача великої підготовчої роботи з методичного забезпечення навчального процесу. Потрібна певною мірою і перебудова психології багатьох викладачів в силу традиції, звички, а часто і переконаності, в тому, що на перше місце потрібно ставити на в навчальному процесі уміння студентів відтворювати матеріал, що вивчається, запам'ятовувати великі обсяги інформації, точно слідувати на практичних заняттях запропонованим алгоритмам дій.

Ураховуючи зміни сучасної парадигми освіти та підвищення значення самостійної роботи, лекція залишається однією з основних форм навчальної діяльності студентів. Використання ж дослідницького підходу під час лекції розширює її функціональні можливості. Викладачу надається можливість не тільки передавати наукові знання студентам, але і за допомогою висунення проблеми навчати їх формулювати гіпотезу, перевіряти її під час дискусії, ознайомлювати з дослідницькими методами. Організація лекційного заняття на засадах дослідницького підходу дає можливість визначати зміст та напрямок як інших аудиторних занять, так і позааудиторної самостійної роботи, що дозволяє активізувати як навчальну, так і дослідницьку роботу студентів за рахунок створення проблемної ситуації чи задані проблемних запитань [5].

При цьому, саме під час лекції, занурюючись у дослідницьке середовище, створене викладачем, студент навчається абстрагувати, моделювати, ідеалізувати та формалізувати об'єкт чи явище, що досліджується, проводити теоретичний аналіз і синтез, робити індуктивні та дедуктивні висновки. Але необхідно також зауважити, що впровадження дослідницького підходу приводить до скорочення змісту навчального матеріалу під час підготовки та структурування лекції. Це пов'язано з тим, що значна увага під час її викладу буде приділятися визначенню суті, особливостей і закономірностей досліджуваних явищ чи об'єктів через створення проблемної ситуації.

На сучасному етапі найбільшого розповсюдження набули два методи висунення проблеми на лекційному занятті: «перший передбачає підняття проблеми студентами та розкриття відповіді самим викладачем, що дає можливість студентам зрозуміти методику її вирішення, прослідкувати за думкою викладача-дослідника, проаналізувати поетапність його суджень (цей метод доцільний на початковому етапі становлення майбутніх менеджерів); другий передбачає вирішення проблеми студентами самостійно. Такі проблеми подібні до завдань дослідного

характеру за рахунок наявності елементів теоретичного та емпіричного дослідження» [6, с. 79-98]. Результати цієї роботи студенти можуть відображати в рефератах.

Використання вищезазначених методів створення проблемних ситуацій на лекціях формує систему знань та умінь, які містять практичний та методологічний компоненти, що є важливим аспектом для формування дослідницьких умінь. Практичний компонент сформованих умінь, як відомо, дає можливість використовувати теорію на практиці, а методологічний — можливість самостійно одержувати нові знання.

Саме другий компонент дозволяє студенту, поєднуючи набуті вміння, одержати нові для нього знання, що відповідає меті дослідницької діяльності. Досягнення цієї мети відбувається поступово за рахунок переходу від нижчого до вищого рівня проблемності.

На першому рівні пропонується використовувати форми та методи, засновані на діалозі й моделюванні ситуації вибору, що на думку Н. Гловіна, «приводить до підвищення інтересу та навчально-пізнавальної активності при вивченні професійно-орієнтованих дисциплін; на другому рівні — застосовувати дискусії, які будуть сприяти розвитку технічного мислення за рахунок запропонованих різних підходів до вирішення проблеми».

Якщо лекційна форма є ідеальною для введення студента в дослідницьку лабораторію викладача, ознайомлення його зі змістом курсу, з методами дослідницької роботи педагога в певній галузі науки, то практичні заняття за рахунок вправ, мають сприяти засвоєнню навчальних знань, формуванню умінь та навичок, розвитку професійних якостей майбутнього фахівця. Окрім вирішення пізнавальних вправ, студенти оволодівають професійними методами роботи, засвоюють та розвивають професійні здібності.

Самостійна робота майбутніх менеджерів під час практичних занять або при підготовці до них є обов'язковим елементом. Це пояснюється тим, що студенти теоретично опрацьовують лекційний матеріал та додаткову літературу відповідно до теми заняття, виконують поставлені завдання у процесі підготовки до практичної роботи. А під час самого заняття вирішують поставлені перед ними проблеми обираючи відповідні рішення, при послідовному виконанні практичних дій.

На думку сучасних педагогів-дослідників (Н. Гловін, В. Кулешова, О. Рогозіна), на практичних заняттях можуть використовуватися будь-які засоби навчально- та науково-дослідницької діяльності від вирішення проблемних або творчих задач чи індивідуальних навчально-дослідницьких завдань до організації та проведення теоретичного або емпіричного дослідження. Але потрібно враховувати, і те, що ефективність практичної роботи студентів значною мірою залежить від якості їх самопідготовки, активності на занятті, виявленні індивідуального творчого відображення засвоєних знань із дисципліни.

У зв'язку з цим велике значення для активізації творчого потенціалу студентів мають і форми контролю і оцінки їх роботи. Найбільш адекватною сучасному рівню вимог є рейтингова система оцінки навчальної роботи студентів, коли враховуються усі види навчальної і наукової діяльності студентів за багатобальною шкалою. Чітко організований моніторинг виводить на перші місця не тих студентів, які заучують програмний матеріал, а тих, хто здатний проявити себе в творчій діяльності. У студентів надзвичайно розвинений інстинкт змагальності, а поєднання навчально-дослідницького підходу з рейтинговою оцінкою навчальної роботи дозволяє враховувати інтереси і здібності кожного студента. Крім того, підвищується об'єктивність оцінок, що виставляються, і довіра до них студентів, що має також і виховне значення.

Наприклад, у процесі семінарських занять (з урахуванням їх навчальної функції) можна вважати не обов'язковим виставлення оцінки у балах за кожний виступ студентів, оскільки це порушить вільну дискусію, відволікаючи увагу і студентів, і викладача від обговорення питань. Можна оцінювати найбільш ґрунтовні виступи, виставляючи кожному студенту у кінці заняття певну суму балів за роботу на семінарі. При цьому максимальна оцінка може бути поставлена за сумарну роботу на семінарі або за один короткий виступ, але такий, що демонструє глибоке розуміння теми. Додаткові бали нараховуються за підготовку доповідей. Викладачем повинні

фіксуватися і оцінюватися відповідним чином найменш вдалі виступи, а також відмова від виступів. Підсумковий контроль засвоєння теми здійснюється за допомогою тестової роботи, що може служити своєрідним інструментом діагностики знань студентів і проводитися як в традиційному, так і в комп'ютерному варіанті.

Основним сенсом дослідження у галузі освіти є те, що під час нього студенти навчаються. Це означає, що його головною метою є розвиток особистості майбутніх менеджерів, а не одержання об'єктивно нового результату, як у «великій» науці. Якщо в науці головною метою є виробництво нових знань, то в освіті мета дослідницької діяльності, як вказує А. Леонтович, полягає «в набутті студентами функціональних навичок дослідження як універсального способу освоєння дійсності, розвитку здатності до дослідницького типу мислення, активізації особової позиції студента в навчальному процесі на основі набуття суб'єктивно нових знань (тобто самостійно одержаних знань, що є новими і особистісно значимими для студента)».

У типовій навчальній ситуації, що, як правило, визначає характер навчального процесу, реалізується стандартна позиційна схема «викладач»-«студент». Перший транслює знання, другий їх засвоює; усе це проходить у рамках відпрацьованої аудиторної системи навчання. При розвитку дослідницької діяльності ці позиції стикаються з реаліями: немає готових еталонів знання: явища, побачені в живій природі, випадки із професійної діяльності, чисто механічно не вписуються в готові схеми, а вимагають самостійного аналізу в кожній конкретній ситуації. Це ініціює початок еволюції від об'єкт-суб'єктної парадигми навчальної діяльності до ситуації спільного вивчення професійної діяльності, вираженням якої є позиційна пара «колега-колега». Друга найважливіша позиційна пара – «наставник-молодший товариш» припускає ситуацію конструктивної співпраці викладача і студента.

Відмінність дослідницької діяльності від проектної і конструкторської полягає в тому, що головним результатом дослідницької діяльності є інтелектуальний, творчий продукт, що встановлює ту або іншу істину в результаті процедури дослідження і представлений в стандартному вигляді. Необхідно підкреслити самоцінність досягнення істини в дослідженні як його головного продукту. Часто в умовах конкурсів і конференцій можна зустріти вимоги практичної значущості, застосовності результатів дослідження, характеристику соціально-економічного ефекту дослідження. Така діяльність, хоча часто називається організаторами дослідницькою, переслідує інші цілі (самі по собі не менш значимі) – соціалізації, напрацювання соціальної практики засобами дослідницької діяльності.

З позиції діяльнісного, особистісно-творчого підходів суть поняття «дослідницька діяльність» майбутніх менеджерів визначається нами як інтеграційний компонент особи, що характеризується єдністю знань цілісної картини світу, умінь, навичками наукового пізнання, ціннісного відношення до його результатів і розвиненого інтелекту що забезпечують їх самовизначення і саморозвиток.

Зміст процесу формування дослідницьких умінь і навичок студентів проявляється як діалектична єдність структурних компонентів (гносеологічного, технологічного, творчого, особистісного), що відображає її цілісний розвиваючий характер і визначає його функціональні компоненти (науково-світоглядний, моральний, комунікативний, інформаційно-дієвий, навчальний, особистісно-розвиваючий).

Висновки. Отже, на основі різних типів взаємодій у діалектичних системах «викладач-студент» і «пізнання-вивчення-дослідження» здійснено теоретичний аналіз проблеми формування навчально-дослідницьких умінь і навичок майбутніх менеджерів, обґрунтовано необхідність її подальшої розробки.

З позиції особистісно-діяльнісного підходу дослідницькі уміння і навички студентів розглядалися нами як системна освіта студентів, що є цілісною сукупністю їх навчальних професійних цінностей, що набуваються в процесі навчання у вищих економічних навчальних закладах і використовуються для розширення знань; як спосіб навчальної діяльності; як прояв творчості в навчальному дослідженні; як специфічний спосіб самореалізації, самовизначення і соціалізації.

Література:

1. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. — 2002. — 23 квітня.
2. Лесникович А. И. и др. Концепция реализации обучающе-исследовательского подхода в системе многоуровневого университетского образования / Лесникович А. И., Тихонов Л. Н., Дынич В.И. и др. // Научно-исследовательский принцип в организации университетского образования. Сб. науч. работ. — Мн. : Мастацтва, 1998. — С. 148-16.
3. Братенникова А. Н. Обучающе-исследовательский принцип как средство реализации преемственности при формировании адаптивных компетенций специалиста / Братенникова А. Н., Василевская Е. И., Лахвич Ф. Ф. // Адаптация к профессиональной деятельности как психолого-педагогическая проблема : матер. межд. конф. — Барановичи: БГВПК, 2001. — Ч. 2. — С. 29-33.
4. Василевская Е. И. Обучающе-исследовательский подход как способ активизации познавательной деятельности студентов / Василевская Е. И., Каратаева Т. П. // Университетское образование: от эффективного преподавания к эффективному обучению : матер. 2-й республиканской научно-практ. конф. / БГУ, ЦПРО. — Мн. : Пропплен, 2002. — С. 147-157.
5. Опанасенко В. П. Дослідницький підхід у системі аудиторних занять [Електронний ресурс] / Опанасенко В. П. — Режим доступу :file:///C:/Users/Luda/Downloads/VchdpuP_2013_1_108_27.pdf.
6. Крушельницька О. В. Методологія і організація наукових досліджень студентів : [навч. посібник] / Крушельницька О. В. — К. : Кондор, 2003. — 193 с.

У статті проаналізовано питання формування дослідницьких умінь майбутніх менеджерів на основі навчально-дослідницького підходу, розглянуто можливості його використання під час організації самостійної роботи та аудиторних форм навчальних занять (лекцій, практичних, семінарських). Визначено, що навчально-дослідницький підхід полягає в поєднанні традиційних методів навчання шляхом передачі готових знань і умінь із самостійним їх набуттям в ході залучення до наукової творчості; перед студентами ставиться дослідницька задача, і вони спільно з викладачем повинні розробити шляхи і методи її вирішення.

Ключові слова: навчально-дослідницький підхід, майбутні менеджери, лекції, практичні, семінарські, самостійна робота.

В статье проанализированы вопросы формирования исследовательских умений будущих менеджеров на основе учебно-исследовательского подхода, рассмотрены возможности его использования при организации самостоятельной работы и аудиторных форм учебных занятий (лекций, практических, семинарских). Определено, что учебно-исследовательский подход заключается в сочетании традиционных методов обучения путем передачи готовых знаний и умений с самостоятельным их приобретением в ходе привлечения к научному творчеству; перед студентами ставится исследовательская задача, и они совместно с преподавателем должны разработать пути и методы ее решения.

Ключевые слова: учебно-исследовательский подход, будущие менеджеры, лекции, практические, семинарские, самостоятельная работа.

The issues of future managers research skills formation using the educational research approach, the possibility of its use in self-study and classrooms forms of studies (lectures, seminars, practical training) are analyzed in the article. The educational research approach as transferring of ready self-required knowledge and skills to scientific work are determined.

Keywords: educational research approach, the future managers, lectures, practical trainings, seminars and self-required knowledge.